

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/378003716>

„Némely ájtatosak, de a régészetben járatlanok, ezen faragványban a szent családot akarák tisztelni” Két római sírkő népi interpretációja Rómer Flóris útijegyzeteiben ("Some are re...

Article · January 2023

DOI: 10.15170/JKJNK11-KPVK-2023

CITATIONS

0

READS

16

1 author:

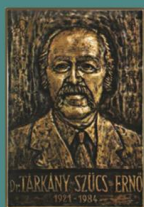

Ernő Szabó

University of Pécs

27 PUBLICATIONS 6 CITATIONS

SEE PROFILE

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ
JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS
JOGI NÉPRAJZI KUTATÓCSOPORT

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 11.

ÉLŐ JOGSZOKÁSOK

*Jogi néprajzi, jogtörténeti és
jogi kultúrtörténeti tanulmányok*

Szerkesztette:

Nagy Janka Teodóra–Bognár Szabina–Szabó Ernő

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2023

ÉLŐ JOGSZOKÁSOK

Jogi néprajzi, jogtörténeti és
jogi kultúrtörténeti tanulmányok

Szerkesztette:

Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KULTÚRATUDOMÁNYI, PEDAGÓGUSKÉPZŐ
ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI KAR

SZEKSZÁRD
2023

jogineprajz.hu

DOI: 10.15170/JKJNK11-KPVK-2023

ISSN 2064-888X

ISBN 978-963-626-213-6 (nyomtatott)

ISBN 978-963-626-214-3 (elektronikus)

© Szerzők 2023

© Szerkesztők 2023

Szerkesztők:

Nagy Janka Teodóra

Bognár Szabina

Szabó Ernő

Lektor:

Homoki-Nagy Mária

Horváth József

Mezey Barna

Szaknyelvi fordítás:

Falus Orsolya (angol)

Hőnig Klára (német)

Matla Gabriella (spanyol)

Kiadja:

Pécsi Tudományegyetem KPVK

Felelős kiadó: Prof. Dr. Szécsi Gábor dékán

Technikai szerkesztő: Szabó Ernő

Nyomda: Séd Kft., Szekszárd

Tartalomjegyzék

Előszó (Szili Katalin).....	1
Élő jogszokások kötetbe rendezve (Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina)	3
Bánkiné Molnár Erzsébet: Szabályalkotó tevékenység a Jászkun terület községeiben (1702–1745) és a székely falvakban	9
Bárth János: Öröklődő elköteleződések és jogosultságok a székely közösségekben	21
Bognár Szabina: Jogszokásgyűjtés és jogszociológia. Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programjának nemzetközi előzményeiről	33
Deáky Zita: A gyermekágy időszaka a jogszokások tükrében.....	49
Domokos Mariann: Jog és irodalom a ponyván. Népi jogtudat, jogismeret és jogi szocializáció a 19. század végén	59
Falus Orsolya: „Lovagrendi családjog” A középkori keresztes lovagrend, mint „nagycsalád”	77
Frey Dóra: Öröklési jog és családstruktúra a Dél-Dunántúl magyar és német lakossága körében a 20. század első felében	89
Gelencsér József: A hősi halottak emléke a családi sírjeleken	105
Homoki-Nagy Mária: A gyámok kötelezettsége a 18–19. században	117
Horváth József: A kiskorú árvákról való gondoskodás Győr megye falvaiban a 19. század első felében	127
Kiss Anna: Bűnbe esett balladai hősök. A népi jogtudat megjelenése Arany János balladáiban.....	139
Kothencz Kelemen: Jogi néprajzi adatok a Baja környéki 19. század középi válóperekben	153
Lanczendorfer Zsuzsanna: A gyermekkel kapcsolatos normasértések, büntettek a magyar népballadákban.....	163
László Balázs: Az 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat mint jogi kultúrtörténeti lenyomat	177
Matla Gabriella: A spanyol jogszokáskutatás eredményei: a gyermekre vonatkozó jogszokások.....	187
Mezey Barna: Adalékok a család büntetőjogi védelmének történetéhez	203
Nagy Janka Teodóra: „Törvényt szabni az asszonyoknak” Egy 18. századi jogszabálygyűjtemény jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi adatai	215

Njari, Denis: <i>A magyar nyelv használati joga Eszéken az Osztrák-Magyar Monarchia idején</i>	235
Rácz Balázs Viktor: <i>Kísérlet egy speciális végrendeleti rendelkezés értelmezésére a kora újkori erdélyi végrendeletek alapján</i>	245
Sallai Balázs: <i>A jegyesség a szatmári népi jogszokásokban Luby Margit gyűjtései és a korabeli magyar joggyakorlat tükrében</i>	261
Szabó Ernő: <i>„Némely ájtatosak, de a régészetben járatlanok, ezen faragványban a szent családot akarák tisztelni” Két római sírkő népi interpretációja Rómer Flóris útijegyzeteiben</i>	273
Varga Csaba: <i>Ami természetes és ami mesterséges – a társadalomfejlődés, a népi és az alkotott jog párhuzama tükrében</i>	285
Zeneemyadar, Batbayar: <i>Mongol jogszokások: házasság és család</i>	297
Krónika.....	301
Résumé / Resümee / Resumen.....	327
Személy- és tárgyszómutató	343
Pillanatképek a Kutatócsoport életéből	347

**„Némely ájtatosak, de a régészetben járatlanok, ezen faragványban
a szent családot akarák tisztelni”**

Két római sírkő népi interpretációja Rómer Flóris útijegyzeteiben

SZABÓ ERNŐ

(ókortörténész, tudományos segédmunkatárs, HUN-REN BTK NTI / PTE BTK)

"Some are reverential, but inexperienced in archaeology however they want to honour the Holy Family in this carving" Popular Interpretation of Two Roman Tombstones in Flóris Rómer's Travel Notes

In my study, I examine two Roman tomb steles based on the manuscript notebooks of archaeologist Flóris Rómer (1815–1889). From Rómer's note No. VII it turns out that the *Lupa* 3843 tombstone stood in Ószőny in 1859, and in its carving the locals honoured the Holy Family (Fig. 1). According to the archaeologist's notebook No. VIII (1860), the inhabitants of the settlement also recognized the Holy Family in a Roman tombstone on the border of Tarján (Fig. 2). The unpublished stone monument still stands in the same place today and is called St. Anne's picture in the vernacular.

Keywords: Flóris Rómer's Travel Notes, Holy Family, Roman Epigraphy, Ószőny, Tarján

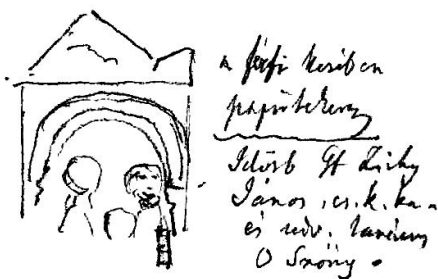
A hazai ókortörténeti forrásgyűjtésnek már a reneszánsz kori kezdetektől fontos részét képezte az epigráfiai kutatás, a római feliratok gyűjtése, másolása és közlése.¹ A feliratok gyűjtői azonban a legtöbbször nem fordítottak kellő figyelmet a felirathordozó kömlékeken látható ábrázolásokra, csupán filológiai, történeti szemlélettel közelítettek a feliratok tartalmához. Az antik kömlékek faragott díszítésének ismertetése, értelmezése itthon csupán a 19. század közepén kezdett nagyobb mértékben teret nyerni. Jankovich Miklós régiségbúvár így fogalmazott 1841-ben: „*elkerülhetetlen tovább a köirásoknak is pontos leírása, mert ezekben történendő fogatkozás a kívánt célra nem juttathat – a hibás olvasás és betű változtatás pedig ellenkező értelmet szül, a mint eztet a régi irások gyűjteményeiben naponként károosan tapasztalljuk; noha illyen fogatkozást inkább tudatlanságnak, mint vétkes igyekezetnek tulajdonithatjuk – elkerülhetetlen a faragásoknak, véséseknek és minden formáknak lerajzolása is, mert ezek által juthatunk az emlékek nemzetiségének ösméretébe, és fogadhattyuk olly valóságos jelenségeknek, melyek által a hajdan vallások tisztelt modját a nemzeti, sött az evkori divatok különbségeivel közelébb meg esmérhetjük.*”² A Jankovich által javasolt kutatási és közlési elvek csak a század végére váltak általánossá a hazai epigráfiai gyakorlatban. Mindazonáltal sok faragott díszű római kömlék, amely nem rendelkezik felirattal vagy feliratos része megsemmisült, kutatói érdeklődés hiányában mindmáig közöltelen, vagy csupán említés szintjén ismert a szakirodalomból.

* A tanulmány az NKFIH FK 19 132220 *Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége* című pályázat támogatásával készült.

¹ Legutóbb: Papp 2000; Kovács 2019.

² OSZK Quart. Hung. 4096. 137v.

Rómer Flóris, „a magyar régészet atyja” úgyszintén felhívta a figyelmet a római kőemlékek faragott ábrázolásainak jelentőségére: „*hol az írott munkák mélyen hallgatnak, igen élénken szólnak az emlékek, nemcsak szóval, hanem képekkel is.*”³ Rómer a 19. század második felében bejárta Magyarországot. Gyűjtőútjai során tett megfigyeléseit kisméretű noteszfüzetekben rögzítette, amelyeket ő maga *Jegyzőkönyvek*nek nevezett.⁴ Magyar, német és latin nyelven írt jegyzeteit rajzokkal, vázlatokkal egészítette ki. A régész kéziratok hagyatékában fennmaradt noteszokból kitűnik, hogy Rómer a feliratok pontos lemásolása mellett az antik kőemlékek faragványainak dokumentálására is nagy gondot fordított. 1859. augusztus 9-én, első ősönnyi (ma Komárom városrésze) feliratgyűjtése során⁵ a Zichy-féle uradalmi magtár⁶ közelében egy feliratos votív oltár⁷ mellett egy sírkőtöredékre lett figyelmes. Az egykori sírjelölő megmaradt töredékét ceruzával felskiccelte jegyzetfüzetébe, mellé a következő megjegyzést tette: „*a férfi kezében papírtekercs. Idősb Gf Zichy János, cs. k. kam és udv. tanácsos. O Szöny.*”⁸ A faragvány egyik részlete különösen felkelthette érdeklődését, hiszen a papírtekercs szót aláhúzással nyomatékossította a rajzhoz fűzött szöveges megjegyzésben.⁹

1. kép: A szőnyi sírkőtöredék Rómer Flóris jegyzetfüzetében (1859) és fotón (2006) (Forrás: MÉM MDK Rómer-jegyzőkönyvek, VII. 32. / Ortolf Harl fotója, Lupa 3843)

³ Rómer 1871: 226. Lásd még: Rómer 1864: 63; Desjardins–Rómer 1873: X.

⁴ A Jegyzőkönyvekhez: Bardoly–Prohászka 2015: 48–51.

⁵ Rómer szőnyi kutatásairól összefoglalóan: Prohászka 2015.

⁶ Az uradalmi „nagy magtárról” (ma Komárom, Petőfi Sándor u. 23): Herczeg 2003: 222–223; Herczeg 2007: 251.

⁷ CIL III 4294 (őrzési helye: Bethlen Gábor Református Gimnázium, Hódmezővásárhely). A votív feliratot Alexander Wrchorsky írta le elsőként 1833 nyarán a szőnyi angolkert mellett („*im Dorfe Alt-Szőny, neben dem grundherrlichen Garten*”): Wrchorsky 1833: 608, nr. 5. Lásd még: Jankovich 1834: 99. A Zichy-féle angolkert római kőemlékeihez: Szabó E. 2022a, 2022b.

⁸ MÉM MDK Rómer-jegyzőkönyvek, VII. 32.

⁹ A római síremlékek tekercsábrázolásaihoz: Agócs et al. 2021: 29–32; Grüll et al. 2023: 8–15. A funerális ábrázolásokon megfigyelhető „tekercs a kézben” motívum relatív ikonográfiai stabilitása az egész Római Birodalom területén egyazon, mégpedig jogi jellegű magyarázat felé mutat.

Ószönyi gyűjtőútjáról és a szóban forgó sírkőtöredékről még 1859-ben nyomtatásban is beszámolt a *Győri Közlöny* hasábjain *Úti jegyzetek* című tárcájában: „Az uradalmi nagy magtár mellett sok római faragott kő hever, közülük csak kettő érdekesebb: egyik síremlék három alakkal, t. i. egy kezében papirtekercset tartó atya és anya, közben magzatjukkal. Némely ájtatosak, de a régészetben járatlanok, ezen faragványban a szent családot akarák tisztelni.”¹⁰ Közleményéből az is kiderül, hogy a sírkőtöredéket és a fogadalmi oltárt Rómer elkérte a győri múzeum számára az uradalom tulajdonosától, lángi gr. Zichy János Györgytől (1804–1863): „Van reményem, miszerint a minden nemest és jót pártoló méltóságos gróf urtól ezen emlékeket megkapjuk.”¹¹ A gróf ígérete ellenére egyik kő sem került be a győri gyűjteménybe. Ennek okát csak találgathatjuk. Zichy János Györgyöt 1848–49-ben hazafiatlansággal vádolták, javait zár alá vették.¹² Rómer Flóris honvédtisztként végigküzdötte a szabadságharcot, amelynek bukása után öt évig tömlöcbe sínylődött.¹³ Könnyen elképzelhető, hogy a gróf és a régész nem éreztek kölcsönös szimpátiát egymás iránt. A következő években többen – maga Rómer is – sajnálatukat fejezték ki a pusztuló szőnyi antik kőemlékek miatt és bíztatták a grófot, hogy a közöny helyett vállaljon részt a megmentésükben.¹⁴

A gróf halála után 9 évvel, 1877-ben a sírkőtöredék még mindig az uradalmi magtárnál volt. Mindezt két osztrák kutató, Enrico Maionica és Robert von Schneider beszámolójából tudjuk, akik a bécsi *Archäologisch-Epigraphische Seminar* megbízásából jártak Szőnyön és röviden leírták a kőemléket: „Gräfl. Zichy'scher Meierhof. [...] Grabsstein, 0,90 h., 0,90 br., von einem Giebel bekrönt; in der Nische Brustbilder, ein männliches mit Rolle und ein weibliches, dazwischen dasjenige eines Knaben.”¹⁵ (fordítás: A Zichy-féle grófi major. [...] Sírkő, 90 cm magas, 90 cm széles, oromzat koronázza; a fülkében mellképek, egy férfié tekerccsel és egy nőé, ezek között egy fiúgyermeké). Zichy János György „bal kézről született” fiára hagyta a birtokot, ám Vásonkeőy Imre (1858–1887) – aki nem viselhette a grófi címet és a családnevet – csak nagykorúsága bekövetkeztével, 1882-ben válhatott teljes jogú tulajdonossá.¹⁶ Személyében művelt, a római

¹⁰ Rómer 1859: 283. A beszámoló később szerkesztve ismét kiadásra került: Rómer 1860: 33.

¹¹ Rómer 1859: 283. Lásd még: Rómer 1860: 33.

¹² Kállay 1998: 105; Hermann 2006: 199.

¹³ Hermann 2013, 2015.

¹⁴ Jankó Mihály 1861-ben kelt olvasói levelében így panaszkodott a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* lapjain: „Ő-Szőnyön tömérdek nagy követ ásnak, – az országút mellékén, mindannyi régiség a római korból. Épen most bontottak ki egy kőkoporsót (...) Hiszem hogy ő mlga Gr. Zichy János ur Ő-Szőnyön szívesen adna segítséget a koporsó felbontásához. Többször arra járván, fájó szívvel látom: hogy a legszebb feliratos táblákat, téglákat, széttördelik, hogy velük az országutat borítsák.” Rómer kommentárja: „még jobb lenne, ha a kitűnő hazafiságu gróf Zichy család, mint Szőny birtokosa egy helybeli Muzeumot állítana vagy kastélyukban, vagy más, tán kerti helyiségekben; bizonyos vagyok benne, hogy a nemes keblű gróf Zichy János úr az akadémia, vagy nemzeti Muzeum ebbeli fölszólítására, legörömost minden segítséget nyújtana, az úgy is oly gyéren található kincsek ótalmazására, és birtokának világhírű műemlékei fenntartására.” Jankó M. 1861. (Rómer idézett sorait tévesen az 1830-as évekre teszi: Herczeg 2007: 246; Herczeg 2013: 98.) Jankó és Rómer észrevételeit Ipolyi Arnold nyomatékosította még ebben az évben az *Archaeologiai Közleményekben*: „Régészeti kedvelők s a kiknek a tudomány s a nemzeti becsület egyiránt szívükön fekszik egyszersmind feljajdulva szólottak fel ez év elején a hazai lapokban, jelentve az érdekes leleteket, s ezzel együtt azon figyelmetlen sőt kíméletlen és barbár bánásmódot, melyben a felmerülő emlékek részesülnek. (...) Reményleni lehetett azonban akkor, hogy (...) Gróf Zichy János is, kinek ezen tárgyak birtokában vannak, segédkezet fog nyújtani megőrzésökre.” Ipolyi 1861: 291.

¹⁵ Maionica–Schneider 1877: 152.

¹⁶ Életrajzához lásd: Fehér 2013.

múlt iránt érdeklődő tulajdonost kapott az uradalom.¹⁷ Vásonkeőy 1885-ben római kőemlékeket adományozott a Nemzeti Múzeumnak, az ajándékozásról a helyi újság is beszámolt: „Az ó-szőnyi érdekes régészeti leletből közelebb igen sok becses tárgy került a nemzeti muzeum birtokába. [...] Vásonkeőy Imre ó-szőnyi lakos ugyancsak a régi Bregetium területéről 5 darab római kőemléket ajándékozott.”¹⁸ A Nemzeti Múzeum leltárkönyvében sikerült felkutatni a szóban forgó ajándékot, azonban tévesen szerepel az adományozó neve („Vázsonkőy Géza ajándéka ÓSzőnyből”), és nem egyezik az adományozott kőemlékek száma sem.¹⁹ Ugyanazon a napon, 1885. szeptember 4-én mindazonáltal Füzitőről „Tussla Tivadarné úrnő ajándéka”-ként beletároltak egy sírkőtöredéket, amely kétségtől azonos a tárgyalt darabbal, és valószínűleg Vásonkeőy Imre küldhette a nemzeti gyűjteménybe: „Római domborműves kőlap, melyen egy férfi egy nő és egy gyermek mellképe látható; csonka: mag. 85 cm; átm. 90 cm).”²⁰ A kőemlék ma a Nemzeti Múzeum Daróczi úti kőraktárában található.²¹

Összegezve a mind ez ideig bizonytalan provenienciával számoltatott római sírkő 19. századi történetét megállapítható, hogy valamikor 1813²² és 1859 között kerülhetett elő a Zichy-család lángi ágának birtokain²³ és 1885-ben került a Nemzeti Múzeumba. Megtudtuk, hogy nemcsak Rómer Flóris érdeklődését keltette fel a faragvány, hanem a nép képzeletét is megmozgatta. A szőnyiek tisztában voltak azzal, hogy településük antik romokra épült. A lépten-nyomon felbukkanó római múlt jelenségeit a maguk sajátos módján igyekeztek értelmezni. Brigetio romjait Bél Mátyás idején a köznép Apolloniának / Palloniának / Pannoniának nevezte,²⁴ a római vízvezeték maradványait – amelyben a helyiek szerint Mátyás király aranyozott kacsát úsztatott²⁵ – „gégének” keresztelték el,²⁶ a bal kezében tekercset szorongató férfinak és családjának sírábrázolásában pedig „a szent családot akarák tisztelni”.

Rómertől tudjuk, hogy a tarjániak – a szőnyiekhez hasonlóan – ugyancsak a szent családot ismerték fel egy római sírsztélé faragványában. A régész 1860 augusztusában gyűjtött adatokat a Komárom vármegyei településen. Jegyzetfüzetébe ceruzarajzot készített a tarjáni határban álló kőemlékről, feljegyezve magasságát, szélességét

¹⁷ Alapítótagja volt a Komárom Vármegyei és Komárom Városi Történeti és Régészeti Egyletnek: Gyulai 1887a: 50. Önkező halála (1887) után özvegye, Eberling Amália az Egyletnek adományozta Vásonkeőy antik régiséggyűjteményét. Az adományozási listán külön tételt képez a Desjardins–Rómer-féle feliratos korpusz: Gyulai 1887b: 47.

¹⁸ *Komáromi Lapok* 1885 (28) Melléklet: 3.

¹⁹ A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjteményének Leltárkönyve 1885: 140.

²⁰ Uo: 138.

²¹ MNM ltsz. 100.1885.19. A proveniencia felderítésére az NKFIH K 135317 számú projekt keretében került sor. A sírkő további irodalma: Hampel 1907: 332–333, 49. ábra; Barkóczi 1944: LI. t. 6; Barkóczi 1951: 39; Gáspár 2016: 399, Kat. 339; Mander 2013: 279, nr. 573; Handy–Pochmarski 2020: nr. 82; *Lupa* 3843.

²² A Zichy-család lángi ágának tulajdonát képező római kövekről 1813-ban tételes lajstrom készült Szőnyben, amelyen a szóban forgó darab nem szerepel. A lajstromhoz: Szabó E. 2022a.

²³ A szőnyi uradalom birtokviszonyaihoz: Kállay 1998: 88–91.

²⁴ „*Eo Lazius Bregetionem collocat; vulgus Apolloniam. Inde est, quod ab accolis, nunc Pallonia vocatur, nunc Pannonia*” Bél 2016: 340. (fordítás: *Lazius Bregetiumnak mondja, a köznép Apollóniának, onnan, hogy a lakosok hol Palloniának, hol Pannóniának hívják.* Bél 1996: 91–92).

²⁵ A mondát Gyulai Rudolf ismertette elsőként, „mert a képzelet vagy monda árnyai sokszor arra valók, hogy az igaz alakokat annál jobban kidomborítsák”: Gyulai 1885: 332–333.

²⁶ „a gége (így nevezik őket a vízvezetési csatornát)” Gyulai 1885: 335.

és mélységét. A rajz alá rövid, német nyelvű megjegyzést tett: „früher stand hier eine Kapelle das Fundament ist 1859 herausgegraben worden 400 Schritt”²⁷ (fordítás: régebben egy kápolna állt itt, az alapot 1859-ben ásták ki, 400 lépés).

2. kép: A tarjáni kőemlék Rómer Flóris jegyzetfűzetében (1860) és fotón (2023)
(Forrás: MÉM MDK Rómer-jegyzőkönyvek, VIII. 90. / A szerző fényképe)

Az adatfelvételt követő évben *Tarjáni románkorú kőfaragvány* címmel röviden publikálta megfigyeléseit a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* hasábjain: „Római emlékek után járván, hallottam Tarjánban, miszerént a falun kívül van szent kép, mely egy volt kápolna helyén maradt fenn. Ismerem e szent képeket, gondolám magamban – hiszen sok helyen a római síremlékeket sz. családra magyarázza a hiszékeny köznép. Most az egyszer igaza volt a pórnak. A szántóföld közepén találtam egy 5° 10” magaságú, 3’ szélességű kőlapot, mely elég durva munkával készült; vékony oszlopokon álló körívű boltozat alatt balra ül, egyenes széken, melynek alján két golyó lábúl szolgál, a zsidó-főpap – tetején gombos – süvegű Simeon, jobbján áll egy nőalak, az ülőnek ölébe a meztelen kisdedit eresztvén. Én ennek nézem e jelenetet, melynek alakjai az idők viszontagságainak kitéve inkább fognak enyészni. E durva munka, honi ősz faragványaink egyik jelesebb példányát mutatja; s azért az illető lelkész urak figyelmébe bátorkodom

²⁷ MÉM MDK Rómer-jegyzőkönyvek, VIII. 90.

*ajánlani, nehogy mint haszontalan kő, mint nálunk általános szokás, valamely ház-alapba vándoroljon!*²⁸

Rómer tehát Tarjánban igazat adott a „*hiszékeny köznépnek*” és a kőemléket a korai középkorra keltezte. Nem világos azonban, hogy a faragványban a *praesentatio Mariae* (Mária bemutatása),²⁹ avagy a *praesentatio Domini* (az Úr Jézus bemutatása)³⁰ jelenetet ismerte fel. Előbbi esetén a széken ülő főpap Zakariás, az álló nőalak Szent Anna, a kisdéd pedig Szűz Mária.³¹ Utóbbi értelmezés szerint a kisdéd Jézus, ám Simeon nem főpap volt, hanem Jézus bemutatásának agg tanúja. Az álló nőalak lehet Szűz Mária vagy a *praesentatio Domini* másik tanúja, Anna prófétaasszony.³² Akár-hogy is gondolta Rómer, tévedett: a sírsztélé az antikvitás öröksége, mégpedig a pannoniai kereszténységet megelőző időszaké. Ennek legbeszédesebb bizonyítéka a fő képmező alatti mellékmotívum, az un. kocsijelenet³³ – jóllehet a ceruzarajz alapján Rómer idején ezt elrejtette a föld.

A tarjáni kőemlék – bár a településtörténeti irodalom említi³⁴ – lényegében véve mindmáig közöletlen. Komplex vizsgálatára a közeljövőben kerül sor.³⁵

A 20. század utolsó évtizedében írt falukrónikák megerősítik a Rómer által feljegyzett hagyományt, amely szerint a kőemlék helyén egykor templom³⁶ avagy kápolna³⁷ állt. A 18. század közepén Schwarzwald környékéről Tarjánba telepített³⁸ katolikus németek *Annapüt* (*Annabild*), azaz *Anna-kép* névre keresztelték a sztélét, amely a katonai³⁹ és a kataszteri⁴⁰ felmérések térképein is szerepel. Rómer látogatásakor a római sírjelölő a falu szélétől mintegy 500 méterre, a Fő utca (ma Jókai utca) meghosszabbításában északnyugatra induló dűlőút mentén állt. Tarján belterületének terjeszkedése eredményezte azt, hogy az *Anna-kép* ma már mindössze 150 méterre található a település szélétől a szántóföld közepén, mivel a dűlőutat az 1960-as

²⁸ Rómer 1861: 189–190.

²⁹ Jakab protoevangéliuma VII. 2.

³⁰ Luk. 2:22–38.

³¹ A jelenet ábrázolásaihoz: Nitz 1994.

³² A jelenet ábrázolásaihoz: Lucchesi Palli–Hoffscholte 1994.

³³ A kocsijelenethez összefoglalóan: Zinn 2001; Pannonia vonatkozásában: Visy 1997.

³⁴ Csík-Huber 1991: 7; Mikonya 1992: 10, 1. kép; Treszl 1998: 28, 81; Csík-Huber 2003: 43, Abb. 11; Treszl 2005: 167; Schwarcz 2021: 85.

³⁵ 2024-ben Pál Gabriella régész, néprajzkutató, múzeumigazgató (Tatabányai Múzeum) irányítása mellett régész, néprajzos és történész szakemberek bevonásával sor kerül a római kőemlék és környezete komplex vizsgálatára.

³⁶ Mikonya 1992: 10.

³⁷ Treszl 1998: 28, 81.

³⁸ A telepítésről: Mikonya 1992: 16–20; Treszl 1998: 31; Treszl 2005: 24–30; Schwarcz 2021: 87–90.

³⁹ Az I. katonai felmérés XII:18. szelvényén (1783) a kőemlék jelenlegi helyétől kissé nyugatabbra három „*fakereszt*” (*Holzkreuz*) térképjelét találjuk, amely a település korabeli kálváriáját jelölheti: Szilágyi 1997: 91, nr. 77. Ezt a sejtést erősíti, hogy a településtől északra elterülő nagyobb kiterjedésű földterületet – amelyet keletről a Szűnyog-tó, északról a Feketekő, nyugatról a Lovászhegy határol – az 1885-ben készült kataszteri térkép „*Kálvária*” elnevezéssel jelöli. A II. katonai felmérés XXX:49. térkép-szelvényén (1840) és a III. katonai felmérés 4961. szelvényén (1882) egy „*kő képoszlop*” (*Bildstock von Stein*) térképjele szerepel. A katonai felmérések térképei: <https://maps.arcanum.com>. A térképjelekhez: Jankó A. 2007: 25–27, 66–68, 96–99.

⁴⁰ Az 1885-ben készült kataszteri térképen egy „*kínszobor*” (*Martersäule*) térképjele alatt a „*Szt. Anna*” feliratot olvashatjuk: <https://maps.arcanum.com>.

években felszámolták.⁴¹ A köemlék körül elterülő határrészt *Annapüt-Acka* (*Annabild-Äcker*), azaz *Anna-kép földek*nek nevezték.⁴² A római sztélé a katolicizmus szakrális kisemlékeként⁴³ is értékelhető és vizsgálándó, hiszen a tarjániak népi vallási gyakorlatában fontos szerepet játszott. Július 26-án, Szent Anna névünnepe az *Anna-kép*hez vonultak, ahol elénekelték Szent Anna litániáját és kedvező időjárásért fohászkodtak.⁴⁴ A processzió a második világháború után szűnt meg.⁴⁵

Rómer Flóris feljegyzéseiből megtudtuk, hogy a szőnyiek és a tarjániak félreértették az ókorból „ottfelejtett” sírkövek ábrázolásait. A faragványok mögül elveszett az antik tartalom, így a pusztá formává üresedett egykori jelentéshordozókhoz új interpretációt társítottak, keresztény tartalmat feltételezve azoknak. Rómer későbbi gyűjtőútjain is lehetőleg feljegyezte a régészeti emlékekhez fűződő képzeteket, babonákat, érdeklődéssel figyelte a római köemlékek népi interpretációját. „Archaeológiai kirándulásain” lejegyzett néprajzi megfigyelései igazolják, hogy jegyzetfüzeteinek adatai joggal tarthatnak igényt a néprajztudomány figyelmére is.⁴⁶ Az etnográfia számára is eredményekkel kecsegtető kutatási lehetőségnek ígérkezik a történelmi Magyarország területén egykor fennállt pannoniai és daciai tartományok római köemlékeire vonatkozó népi ismeretek vizsgálata. A gyűjtést Rómer kezdte meg kutatói generációk számára kijelölve a feladatot: „*fogja-e valaki a népszájától az ősrégi hagyományokat ellesni és feljegyezgetni?*”⁴⁷ A népi hiedelemanyagban „*továbbélő ókor*” vizsgálata azonban mindmáig a kutatás periférikus területének számít.⁴⁸

⁴¹ Míg a Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézetének 1960.09.04-én készült légifelvételén (filmszám: 1960_0706, képszám: 1404) látszik a dűlőút, addig az 1971.04.09-én készült légifelvételen (filmszám: 1971_0059, képszám: 1755) már nincs nyoma: <https://www.fentrol.hu>.

⁴² Balogh – Ördög szerk. 1985: 180, nr. 43; Treszl 1996: 184, nr. 6; Treszl 1998: 81, nr. 6.

⁴³ A szakrális kisemlékekhez: Liszka 2021.

⁴⁴ Csík-Huber 2003: 42–43.

⁴⁵ Köszönöm az adatot Szabó Zoltán tarjáni plébánosnak.

⁴⁶ Rómernek meghatározó szerepe volt a Néprajzi Múzeum magyarországi tárgyi gyűjteményének megalapozásában is: Gráfik 1997, Gráfik 2013. Jegyzetfüzetei a népi anyagi kultúra kutatása szempontjából egyelőre kiaknázatlanok.

⁴⁷ Rómer 1869: 279.

⁴⁸ Tóth 2000: 265. Az archeológiai emlékekhez fűződő szájhagyomány és hiedelemanyag – elsősorban a régészettel kapcsolatba hozható földrajzi nevek és a keletkezésükre vonatkozó népi magyarázatok – összegyűjtése terén Rómer nyomdokain járt Torma István: Torma 1978; Torma 2015.

Levéltári források

OSZK Quart. Hung. 4096.

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 4096, Jankovich Miklós kisebb tanulmányainak kéziratai és fogalmazványtöredékei, Régészeti tanulmányok és jegyzetek. *Vélemény a Balaton mellett Kékkúton ki ásatott római sírkőről és annak felírásáról.* 137v—139r.

MÉM MDK, Rómer-jegyzőkönyvek

Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ. Tudományos Irattár, Rómer-jegyzőkönyvek

Irodalomjegyzék

AGÓCS Nándor – GRÜLL Tibor – JUSZTINGER János – SZABÓ Ernő

2021 Íróanyagok és íróeszközök ábrázolásai római síremlékeken. Kísérlet egy gyakori ikonográfiai motívum tipológiai elemzésére. *Ókor* 20:1. 26–45.

BALOGH Lajos – ÖRDÖG Ferenc (szerk.)

1985 *Komárom megye földrajzi nevei.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 169) Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

BARDOLY István – PROHÁSZKA Péter

2015 Rómer Flóris hagyatéka mint honismeretünk forrása. *Honismeret* 43:6. 46–51.

BARKÓCZI László

1944 *Brigetio. Táblák.* (Dissertationes Pannonicae II:22) Budapest: A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Érem- és Régiségtani Intézete.

1951 *Brigetio.* (Dissertationes Pannonicae II:22) Budapest: Közoktatásügyi Kiadóvállalat.

BÉL Mátyás

1996 *Komárom vármegye. Az újkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése.* (Csallóközi Kiskönyvtár) Pozsony: Kalligram.

2016 *Notitia Hungariae novae... I. tom. Comitatus laurinensis, Comaromiensis et Strigoniensis.* Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet.

CIL

Mommsen, Theodorus et al. (ed.): *Corpus Inscriptionum Latinarum.* Berolinum: Georgius Reimerus, 1863–.

CSÍK-HUBER Tünde

1991 *Tarján népesedése és társadalma a XVIII–XX. sz.-ban* [szakdolgozat]. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar.

2003 Volksfrömmigkeit der Deutschen in Tarian/Tarján. *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* 20. 22–81.

DESJARDINS, Ernest – RÓMER, Flóris

1873 *A Magyar Nemzeti Muzeum római feliratos emlékei = Inscriptiones monumentorum Romanorum eiusdem Musei Nationalis in Budapest.* (Acta Musei Nationalis Hungarici) Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda.

FEHÉR Tamás

- 2013 Vásonkeőy Imre. In Rabi Lenke – Számadó Emese – Turi Zsolt (szerk.): *A 100 éve épült barokk álom. A szőnyi Solymosy-Gyürky kastély története.* (A Komáromi Klapka György Múzeum katalógusai 19) 13–16. Komárom: Komáromi Klapka György Múzeum.

GÁSPÁR Dorottya

- 2016 *Pannoniai síremlékek I–III. Római kori halottkultusz a mai Magyarország területén.* (Bivio 4) Budapest: Evangélikus Országos Könyvtár.

GRÁFIK Imre

- 1997 A Néprajzi Múzeum magyarországi gyűjteményeinek kezdetei. *Néprajzi Értesítő* 79. 19–45.
- 2013 Rómer Flórián a magyarországi néprajzi gyűjtés kezdeteinél. *Arrabona* 51. 269–290.

GRÜLL, Tibor – AGÓCS, Nándor – JUSZTINGER, János – SZABÓ, Ernő

- 2023 Representations of writing tools and materials on Roman funerary monuments. An attempt to the typological analysis of a common iconographic motif. In Grill, Tibor (ed.): *Representations of Writing Materials on Roman Funerary Monuments. Text, Image, Message.* (Archaeopress Roman Archaeology 104) 1–32. Oxford: Archaeopress.
<https://doi.org/10.2307/jj.8501577.4>

GYULAI Rudolf

- 1885 A Bregetiumi vízvezetékéről. *Archaeologiai Értesítő* 5. 332–335.
- 1887a Az egyleti tagok névtára 1887-ben. *A Komárom-Vármegyei és Komárom Városi Történeti és Régészeti Egylet jelentése* 1. 50–55.
- 1887b Az egylet gyűjteménye. *A Komárom-Vármegyei és Komárom Városi Történeti és Régészeti Egylet jelentése* 1. 42–48.

HAMPEL József

- 1907 A pannoniai síremlékek áttekintő osztályozása. *Archaeologiai Értesítő* 27. 289–341.

HANDY, Markus – POCHMARSKI, Erwin

- 2020 Die Sagumtracht in der Provinz Pannonia superior. In Radman-Livaja, Ivan – Bilić, Tomislav (eds.): *Monumenta marmore aereque perenniora. Zbornik radova u čast Anti Rendiću-Miočeviću.* (Collectanea Archaeologica Musei Archaeologici Zagradiensis) 278–301. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

HERCZEG Renáta

- 2003 Újabb adatok Szőny múltjából. *Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 10. 207–231.
- 2007 Szőny uradalmi építkezéseinek emlékei a XVIII–XX. századból. *Műemlékvédelem* 51:4. 245–255.
- 2013 A Zichy család építkezései. A kastély külsejének rekonstrukciója, az eddigi szerződések és számlák alapján. A park. In Rabi Lenke – Számadó Emese – Turi Zsolt (szerk.): *A 100 éve épült barokk álom. A szőnyi Solymosy-Gyürky kastély története.* (A Komáromi Klapka György Múzeum katalógusai 19) 95–98. Komárom: Komáromi Klapka György Múzeum.

HERMANN Róbert

- 2006 Puky Miklós komáromi kormánybiztosi iratai (1849. február 14–június 22.). *Lymbus* 171–204.
- 2013 Rómer Flóris a szabadságharcban avagy, az életrajzírás nehézségei. *Arrabona* 51. 217–258.
- 2015 Rómer Flóris a szabadságharcban – avagy az életrajzírás nehézségei. *Honismeret* 43:6. 20–27.

IPOLYI Arnold

- 1861 Magyar régészeti krónika. *Archaeologiai Közlemények* 2. 285–317.

JANKÓ Annamária

- 2007 *Magyarország katonai felmérései (1763–1950)*. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára) [Budapest]: Argumentum.

JANKÓ Mihály

- 1861 Levéltöredék. *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 1. 286–287.

JANKOVICH Miklós

- 1834 A' Duna partján találtatott Római Kőírások. *Tudományos Gyűjtemény* 18:2. 97–100.

KÁLLAY Ödön

- 1998 *Adatok Szőny történelméhez: Szőny, 1944*. Komárom: Komárom Város Önkormányzatának Szőnyi Részönkormányzata.

KOVÁCS, Péter

- 2019 Some notes on the beginnings of the epigraphic research in Hungary. In Farkas, István Gergő – Neményi, Réka – Szabó, Máté (eds.): *Visy 75. Artificem commendat opus: Studia in honorem Zsolt Visy*. 300–323. Pécs: CLIR Research Center.

LISZKA József

- 2021 *Monumentumok. Szakrális (és „szakrális”) kisémlékek a Kárpát-medencében. Forma, terminológia, funkció*. Komárom–Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Etnológiai Központ.

LUCCHESI PALLI, Elisabeth – HOFFSCHOLTE, Lidwina Maria Margreta

- 1994 Darbringung Jesu im Tempel. In Kirschbaum, Engelbert (Hg.): *Lexikon der christlichen Ikonographie 1. Allgemeine Ikonographie. A–E*. 473–477. Rom–Freiburg–Basel–Wien: Herder.

Lupa

Harl, Friederike – Harl, Ortolf (Hg.): *Ubi Erat Lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern*. <http://lupa.at>

MAIONICA, Enrico – SCHNEIDER, Robert von

- 1877 Bericht über eine Reise im westlichen Ungarn. *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich* 1. 145–171.

MANDER, Jason

- 2013 *Portraits of children on Roman funerary monuments*. Cambridge: Cambridge University Press.

MIKONYA József

- 1992 *Tarjáni krónika. Tarján község a történelem tükrében*. Tarján: Polgármesteri Hivatal Tarján – Tarján Községért Baráti Kör.

NITZ, Michael

- 1994 Marienleben. In Kirschbaum, Engelbert (Hg.): *Lexikon der christlichen Ikonographie 3. Allgemeine Ikonographie. L–R.* 212–233 Rom–Freiburg–Basel–Wien: Herder.

PAPP Júlia

- 2000 „...A’ mit magunkért nem akarnánk, akarjuk Hazánkért!” (Adatok a hazai ókori emlékek leírásának és gyűjtésének történetéhez – a Nemzeti Múzeummal kapcsolatos 19. század eleji sajtóhírek tükrében). *Folia Historica* 21. 33–65.

PROHÁSZKA Péter

- 2015 Rómer Flóris és Brigetio emlékeinek kutatása. *Arrabona* 51. 179–192.

RÓMER Flóris

- 1859 Úti jegyzetek I. Ó-Szöny. *Győri Közlöny* 3:71. 282–283.
 1860 *A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat.* Győr: szerzői kiadás.
 1861 Tarjáni románkorú kőfaragvány. *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 1. 189–190.
 1864 Pannoniai újabb kiadatlan római feliratok, Rómer Flóris-tól. II. közlés. *Archaeologiai Közlemények* 4. 45–64.
 1869 Három nap hazánk északnyugoti határa IV. Kőszeg. *Archaeologiai Értesítő* 1:14. 277–283.
 1871 Desjardins Ernő tanár és a nemzeti muzeum kőemlékei. *Archaeologiai Értesítő* 5. 221–228, 253–263.

SCHWARCZ Gyöngyi

- 2021 *Lokalitás, etnicitás, gazdaság.* (Életmód és tradíció 19) Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

SZABÓ Ernő

- 2022a Zichy János gróf ajándéka „az Magyar Nemzeti Múzeumnak ékesítésére”. In Szabó Ádám – Kovács Péter (szerk.): *Studia Epigraphica Pannonica (SEP) Vol. XIII. Az Alföldy Géza Emlékülés előadásaiból és egyéb közlemények 2021-ből.* 255–270. Budapest: MTA II. Epigrafikai Albizottság.
 2022b Közöletlen római felirat Gyurikovits György bíró, jogtörténeti író kéziratgyűjtékéből. In Nagy Janka Teodóra – Béli Gábor (szerk.): *A jog kulturális holdudvara. A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai.* (Jogtörténeti Értekezések 56) 174–186. Budapest: Gondolat Kiadó.

SZILÁGYI István

- 1997 A történeti Magyarország kálváriái az 1766–1785-ös katonai felmérésen. *Művészettörténeti Értesítő* 46:1–2. 86–93.

TORMA István

- 1978 Régészeti adatok a néphagyományban és a történeti mondákban. In Hoppál Mihály – Istvánovits Márton (szerk.): *Mítosz és történelem.* (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 3) 148–154. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
 2015 Régészeti vonatkozású helynevek a történelmi Magyarország területén. *Archeometriai Műhely* 9:2. 67–74.

TÓTH Endre

- 2000 A továbbélő ókor. In Mikó Árpád – Sinkó Katalin (szerk.): *Történelem–Kép. Sze-
melvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Kiállítás a Magyar
Nemzeti Galériában 2000. március 17–szeptember 24.* (A Magyar Nemzeti Galeria
kiadványai 3) 265–275. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria.

TRESZL, Anton

- 1996 Die Flurnamen der Gemeinde-Gemarkung von Tarian (Tarján). *Ungarn-Jahrbuch.
Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete* 22. 183–197.
- 1998 *Tarian. Ein ungarndeutsches Dorf und seine Umgebung / Tarján. Egy magyaror-
szági német falu és környéke.* Tarján: szerzői kiadás.
- 2005 *Tarian. Bilder, Namen, Ereignisse / Tarján. Képek, nevek, események.* Tarján: szer-
zői kiadás.

VISY, Zsolt

- 1997 *Die Wagendarstellungen der Pannonischen Grabsteine.* Pécs: G&G Kft.

WRCHORSKY, Alexander

- 1833 Römische Inschriften. *Österreichisches Archiv für Geschichte, Erdbeschreibung,
Staatenkunde, Kunst und Literatur* 3:152. 608.

ZINN, Frank

- 2001 Untersuchungen zu Wagenfahrt Darstellungen auf provinzialrömischen Grab-
denkmälern. *Kölner Jahrbuch* 34. 141–266.